

ганізаціями та політичними об'єднаннями. 04 січня 1999 – 28 грудня 1999 р. На 149 аркушах», арк. 149.

<sup>43</sup>Президенту Чехии пану Вацлаву Гавелу Гор. Прага от Председателя Республиканской партии Подкарпатской Руси Степана Ач.

15 июля 1999 года // Інформаційний листок. – 2000. – квітень-червень. – Число 50. – С. 8.

<sup>44</sup>Староста Н. Подкарпатские русины: де-юре и де-факто // Правозахист. – 2009. – 5 вересня. – С. 3, 4.

## ЗАКАРПАТТЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

Олег Гринів

УДК 323.1(477.87)+329.73–054

У статті подано стислий інформативний виклад історичних відносин упродовж віків між українцями (русинами) та їхніми сусідами. Автор припускає, що Закарпаття може відігравати важливу роль на політичній сцені по осі *Захід – Схід*. Він підкреслює, що всі політичні проекти, які не узгоджуються з українськими інтересами, треба викривати та чинити їм опір.

Ключові слова: мадяризація, москвофільство, політичне русинство.

In the present article there is a concise and informative exposition of the historical interrelations between the Ukrainians (Rusyns) and their neighbours through the centuries. The author supposes that Zakarpattia could be of an important role on the political *Western – Eastern* oriented scene. He underlines that all the political projects which are not in accordance with the Ukrainian interests should be unveiled and opposed.

**Keywords:** magyarization, Moskvophilism, political Rusynism.

Відродження України як незалежної держави змінює співвідношення сил на європейському континенті, що зумовлено насамперед географічним становищем нашої країни. Оцінюючи її історичний розвиток, Василь Кучабський зазначав, що «світове місце України – це перехрестя візантійського Сходу й римського Заходу, Європи й Азії, світа індогерманського і світа монгольської раси. На цьому великому перехресті і пограниччю приймає Україна від пам'ятних часів, що губляться в імлі віків, більшу чи меншу, діяльну чи страждальну участь у всіх тих собі взаємно ворожих світах, яких круги впливів на землі українській перетинаються»<sup>1</sup>.

Таке географічне становище України вимагає аргументованого підходу до визначення пріоритетних взаємин. Юрій Липа у відомій праці «Призначення України» підкреслював особливе значення для нашої країни південно-північної осі та не визнавав особливого значення в тому розумінні для неї Сходу чи Заходу. Він наголошував на особливій ролі Криму для України як незалежної держави, вбачав у ньому

«ідеальний ключ для панування над Чорним морем»<sup>2</sup>. Справді, роздмухування політичної істерії навколо Криму російськими імперіалістами підтверджує таку думку вченого. Чорне море – це ворота України у світ: воно зв'язує нашу державу з країнами Близького Сходу та Південно-Західної Азії, що в перспективі дає можливість нейтралізувати негативний вплив на нашу економіку російського керівництва.

Та не треба забувати й того, що Україна, окрім Півночі й Півдня, з'єднує Захід і Схід. У східній державі Росії постійно заявляють про себе сили, які не приховують своїх намірів відродити імперію в колишніх кордонах. Звідси – доконечність встановлення дружніх стосунків із країнами Заходу. Проте такі зв'язки не обмежуються лише сферою оборони. Не менше значення мають економічні контакти з розвиненими країнами Європи. Наразі ігнорування західно-східної осі України може мати згубні наслідки для нашої держави.

На цій західно-східній осі відродженої Української держави важливу роль призначено зіграти Закарпаттю. Ця роль не залежить

ні від величини території, ні від кількості її населення. Як відомо, серед усіх областей України Закарпаття — найменша за територією (12,8 тис. кв. км) і випереджає лише Чернівецьку область, а за населенням (1,2 млн осіб) також належить до найменших областей. Незважаючи на це, не можна погодитися з думкою Василя Кучабського, який ще в середині 1920-х років писав: «Для того, щоб скріпити суттєво безпеку розвитку української національної творчості, важливішим є молдавська Бессарабія або татарський Крим, ніж етнографічно українське Закарпаття»<sup>3</sup>.

Українське Закарпаття межує із чотирма європейськими державами (Польщею, Словаччиною, Угорщиною і Румунією). Завдяки цьому Україна належить до числа країн Центрально-Східної Європи, виходить до Дунайського басейну, а через нього — на Балкани.

Відомий історик Стефан Томашівський називав Галичину «історичними воротами» або «ключем між двома половинами Європи». Проте така характеристика ще більше підходить до українського Закарпаття. Виходець із цього краю Вікентій Шандор підкреслює: «Національну й політичну ролі Закарпаття в Центрально-Східній Європі вже від давніх давен визначали гори Карпати. Засада, що не можна робити політику, ігноруючи географію, дає чимало доказів її практичного примінення. Крім інших причин політичного і мілітарного характеру, і ця геополітична обставина відіграла певну ролі, що Закарпаття попало від Київської Русі під окупацію Угорщини»<sup>4</sup>. До того часу Закарпаття було своєрідним мостом між українськими князями та угорським королівським дворами.

Намагання угорських політиків претендувати на українське Закарпаття спростовується історичними фактами. Наші предки заселяли землі за Карпатами задовго до того, як на них в 90-х роках IX ст. з'явилися мадяри. Майже за 30 років до мадярської окупації місцеве українське населення Закарпаття прийняло християнство.

Навіть після появи мадярів у центрі Європи наше Закарпаття належало до Київської ве-

ликочняжкої держави. Пізніше воно входило до Галицько-Волинського князівства, яке згодом стало королівством. Зв'язок між українськими землями з обох боків Карпат не припинявся ніколи, незважаючи на жорстоку політику мадяризації українців поневоленого краю. Кількість шкіл з українською народною мовою навчання зменшувалася катастрофічно: ще в 1869 році їх налічували 473, у 1905–1906 роках — лише 23, а напередодні Першої світової війни на українських землях, окупованих королівською Угорщиною, не залишилося жодної такої школи.

Зворотним боком мадяризації став москвофільський рух. Виступаючи на захист прав свого народу, лідер угорської революції Лайош Кошут заперечував аналогічні права інших народів, яких підкорили угорські загарбники, навпаки, вимагав їхньої прискореної мадяризації. Не дивно, що українці, як і словаки, не підтримали угорської революції, до чого негативно поставилися К. Маркс і Ф. Енгельс, ставши на позицію поневолювачів.

Москвофільство розглядали як протидію мадяризації. Воно почало утверджуватися після появи на Закарпатті в 1849 році російських військ, які на запрошення австрійського уряду йшли придушувати повсталіх мадярів. Напевне, не саме придушення мадярів, а намагання притягнути на бік Росії пригнічуваних ними українців Закарпаття, як і пригнічуваних німцями і поляками українців Галичини, поставив собі за головну мету російський царський уряд. Насадивши москвофільство серед галичан і закарпатців, Москва підрубувала коріння українського сепаратизму на Наддніпрянщині, про початок якого засвідчило розгромлене ще в 1847 році Кирило-Мефодіївське братство в Києві.

Водночас москвофільство мало свої особливості. Якщо мета мадяризації була цілком очевидна і зводилася до того, щоби інтегрувати українські землі за Карпатами, то мета нав'язуваного царським урядом москвофільства не впадала зразу в око. На перший погляд, росіяни брали під захист українське населення, запобігали його мадяризації на Закарпатті та колонізації й онімеченню в Галичині. Ішлося насамперед

про створення російських духовних анклавів на українській території, за межами Росії, аби паралізувати ще більше сепаратистський рух на Наддніпрянщині, і, врешті-решт, поневоли-ти всі українські землі, придушити українську національну ідею.

Аналізуючи москвофільство в Галичині, І. Франко розкрив його різні прояви, які, безумовно, були і на Закарпатті. Наш учений розрізняє «щонайменше три роди чи форми москвофільства, дуже до себе неподібні»<sup>5</sup>. «Москвофільство хлопське» має соціальний характер і зводиться до наївної віри в те, що життя російського селянства ліпше. Його прихильники сподіваються на «білого царя», який наведе в краю лад із панами і євреями, створить для селянства щасливе життя. «Москвофільство язикове» малоосвіченої інтелігенції споджене погордою до «нашої хлопської мови» як невідшліфованої для культурних потреб нації. Звідси — прагнення «прилучитися» до «общеруського» літературного руху, плодити й собі «общеруську» літературу»<sup>6</sup>.

«Москвофільство політичне» може мати дво-яке значення. У першому значенні, до москво-філів слід зарахувати всіх людей у Європі, які виявляють «прихильність до москалів, народу слов'янського, великого, багатообдарованого від природи, прихильність і любов до його кращих культурних і духовних змагань, до його боротьби за волю політичну і соціальну справедливість»<sup>7</sup>. Протилежністю до нього є «москвофільство сікофантське та шпійонське, служка нинішньої російської державної машини, москвофільство платне і гідне всякої погорди»<sup>8</sup>. Треба зважити, що Закарпаття не мало впливової української інтелігенції, чим воно значно відставало від української людності Галичини.

Франків аналіз москвофільства на українських землях є своєрідною методологічною основою для аналізу нинішнього «політичного русинства», яке пожвавилось напередодні розпаду СРСР. Не буде перебільшенням стверджувати, що тут проявилось «москвофільство політичне» в другому значенні, з'єднавши місцеві й закордонні елементи. Незважаючи на на-

ступ проти українського населення Закарпаття, воно не забувало про свою єдність з єдинокровними братами в Галичині та Наддніпрянщині. Про цю єдність українці Закарпаття заявили одразу після розпаду Австро-Угорської імперії через своїх представників у Народних радах (8 листопада 1918 року в Любовні, 8 грудня 1918 року у Сваляві, 18 грудня 1918 року в Сиготі). На Всенародних зборах у Хусті 21 січня 1919 року, на яких було зібрано 420 делегатів від усього Закарпаття, висловлено беззастережну думку й волю народу про приєднання краю до України. В ухвалі цих зборів наголошено: «Всенародні Збори заявляють, що український на-рід Угорщини не признає “десятого закону” про “Руську Країну”, даного в Будапешті в 1918 р., бо ухвалено його без волі народу і “без його заступництва”»<sup>9</sup>. Повноважні представники на-селення краю заявили про його «з'єдинення» із Соборною Україною<sup>10</sup>. Отож, не допомогла ані тривала кількасотлітня мадяризація, ані на-саджуваний майже сімдесят років москвофіль-ський дурман.

Сподівання народу висловив делегат із с. Нанково Іван Волощук, який сказав угор-ському представникові на Всенародних зборах у Хусті: «Ми жили спільно з вашим народом протягом кількасот літ. Часом були добрі дні, ча-сом погані. Ми дякуємо вам (мадярам. — О. Г.) за опіку. Ви мусите зрозуміти: Мати кличе нас тепер — і ми, діти, бажаємо йти до Матері»<sup>11</sup>.

Ще раніше українські землі Закарпат-тя були проголошені інтегральною частиною ЗУНР. На допомогу закарпатським братам уряд ЗУНР послав свої військові частини, до яких приєдналися місцеві добровольці. Проте наші війська змушені були відступити перед сильнішими мадярськими та румунськими. Водночас чеські війська на той час вже зайняли Пряшівщину та обсадили Ужгород.

Прагнення закарпатських українців зумов-лені аж ніяк не рівнем національно-політичної свідомості, про яку тоді не могло бути й мови. Можна погодитися з В. Шандором, який пише: «Був це радше вияв великого державницького відчуття, який є властивий нашому народові,

як рівно ж був стихійний вибух увільненого голосу вільної крові, довгими віками глибоко перехованого в душі народу. Грали тут велику роль й традиції Київської Русі-України як держави й колиски нашої русько-української та в значній мірі слов'янської культури, що передавалась від генерації до генерації»<sup>12</sup>.

Ідея єдності українського Закарпаття з Галичиною й Наддніпрянщиною не вмирала й пізніше. Вона була підтверджена 1-м З'їздом народних комітетів у Мукачевому 20 листопада 1944 року. Закарпаття повернулося в лоно матері-України, хоча вона стогнала під московсько-більшовицьким поневоленням. Як доконаний історичний факт і шлях до національної та суверенно-державної соборності оцінили в 1972 році цю подію емігрантські політичні діячі Закарпаття в США<sup>13</sup>.

Доречно зазначити, що, підтверджуючи в нових умовах ухвалу Всенародних зборів українців Закарпаття від 21 січня 1919 року, З'їзд народних комітетів мав можливість і іншого вибору. Він, безумовно, зважив досвід двадцятирічного спільного державного життя із чехами та словаками. Згідно з Сен-Жерменським договором, 10 вересня 1919 року українське Закарпаття прилучено до Чехо-Словащини з умовою надання його людної широкої автономії і з власним соймом. Хоча ці положення увійшли в 1920 році в конституцію Чехо-Словацької Республіки, вони не були реалізовані празьким урядом ще цілих 18 років. Лише в 1938–1939 роках закарпатські українці змогли створити свою ексекутивну владу, дійти до проголошення Карпатської України як незалежної держави. В умовах входження Закарпаття до ЧСР не тільки не було реалізовано право українського населення на автономію, чехословацький уряд самовільно розпоряджався територією краю. Від нього було відірвано і передано під тимчасову адміністрацію Словащини Пряшівщину. Ще 2 тис. кв. км української території празький уряд «подарував» Румунії. Такі дії зневажали запевнення самого чехословацького ке-

рівництва про намір перетворити Закарпаття на «автономний штат» і визначити його справедливі кордони.

На політику чехів щодо українців не могло не вплинути й те, що колись наші західні сусіди орієнтувалися на Росію. Така орієнтація не узгоджувалася з українською справою. Керівництво ЧСР нерідко підтримувало на українських землях антиукраїнські елементи.

На взаєминах українців зі словаками не могло не позначитися встановлення між цими народами несправедливого кордону, який ігнорував національні інтереси українців. Намагаючись залишити за собою Пряшівщину, словаки вдавалися до прямої фальсифікації матеріалів статистики, занижуючи кількість українців на цій території. Переоцінка ставлення керівництва ЧСР до українців сталася в роки Другої світової війни. Чехословацький президент Е. Бенеш під час розмови з В. Молотовим заявив: «Відносно Закарпатської України ми в республіці не поступали досить розумно»<sup>14</sup>. Проте такий ретроспективний погляд нагадував запізніле каяття, а не конструктивну пропозицію. Доцільно зважити, що впродовж міжвоєнного періоду українська людина Закарпаття зазнала великих змін, що засвідчили вибори 18 лютого 1939 року до сойму Карпатської України, на яких Українське Національне Об'єднання на чолі з Августиним Волошином отримало 86,1 відсотка голосів.

Проголошення 15 березня 1939 року самостійної Карпатської України, проти чого виступили Угорщина і Польща, переконувало в тому, що українці Закарпаття не мирилися із чужоземним поневоленням і визнавали свою єдність з іншими частинами українського народу (Наддніпрянщини, Західної України та Буковини). Так само ставилися до своїх братів за Карпатами українці згаданих земель, які брали активну участь у розбудові молодій держави. І це ще один доказ проти вигадок про «русинів» як якусь «четверту східнослов'янську націю». Слід зауважити, що сам поділ слов'янських народів на східні, за-

хідні й південні має не науковий, а більше ідеологічний характер, оскільки ігнорує об'єктивну мовну близькість окремих народів.

Закордонну замовленість проекту «політичного русинства» викривають твердження його ідеолога Павла-Роберта Марочі. На його переконання, русини проживають компактно на території чотирьох держав: в Україні — 977 тис. осіб, Словаччині — 120 тис. осіб, Польщі — 80 тис. осіб, колишній Югославії — 30 тис. осіб<sup>15</sup>, тож, це понад 1,2 млн осіб. Проте вже такі цифри викликають сумнів.

Чому, приміром, русинів нема на території Угорщини, де, за даними часопису «Українська культура» (1992, ч. 7), проживає 3 тис. українців, або чому не згадано півмільйона українців Румунії, хоча території їхнього заселення прилягають до Українського Закарпаття? За яким принципом до русинів зачислено лише 80 тис. українців у Польщі, якщо там наші єдинокровні брати налічують також більше півмільйона осіб? Нарешті, чому бойки та гуцули Закарпаття зачислені до русинів, а частини відповідних етнографічних груп у сусідніх областях (Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій) не вважаються русинами? Уже ці питання чимало говорять самі за себе.

Зрозуміло, що «політичне русинство» не має під собою жодних підстав і жодних серйозних аргументів. Воно спрямоване проти соборності Української держави. Ідеологи «політичного русинства» силкуються довести окремішність т. зв. «русинської мови», що має дати їм «аргументи» для того, аби відірвати від українців «новостворену» націю, а відтак домогтися реалізації її «права на самовизначення»<sup>16</sup>.

Стратегічні плани ідеологів «політичного русинства» викрив український учений зі Словаччини Юрій Бача. Він писав: «Їхня орієнтація на окрему русинську мову чи націю породжена не філологічними чи іншими науковими міркуваннями, а політичними намаганнями сусідніх народів, декотрі з яких вже віддавна посягають на окраїнні землі слабо захищеної України»<sup>17</sup>. Плани про-

явилися ще раніше в домаганнях створити на Закарпатті «вільну економічну зону», що в умовах колишнього СРСР означало би його безпосереднє підпорядкування Москві. «Русинське» лобі має вплив не лише в обласному керівництві, а й у вищих ешелонах нашої держави.

Канадський професор П.-Р. Марочі наважується давати «поради» сусіднім з Україною державам щодо того, як їм ставитися до «русинів». Не торкається він лише Угорщини, яка постійно провадила політику мадяризації інших народів.

Штучна «русинська проблема» має таку саму кінцеву мету, як «сепаратистські рухи» в інших регіонах України. Ідеться про реанімацію в якійсь формі «імперії зла та брехні», що розпалася без зовнішніх впливів. Тепер Москва прагне поглинути знесилена внутрішніми суперечностями Україну. При здійсненні цього імперського наміру колишні сателіти Москви могли б опинитися перед небезпекою окупації їхніх земель відродженою імперією. До речі, подібний сценарій уже випробуваний щодо суверенної Грузії, від якої кремлівське керівництво «відірвало» Абхазію та Південну Осетію.

На противагу такій політиці Україна як незалежна держава не загрожує своїм сусідам. Вона визнає кордони, які підтвержені міжнародним правом після Другої світової війни.

Неупереджений аналіз ситуації, яка склалася після розпаду СРСР на незалежні національні держави, підтверджує спільність їхніх інтересів, за винятком Російської Федерації, керівництво якої взяло курс на реванш. У цьому сенсі інтереси не лише колишніх союзних радянських республік, а й країн т. зв. колишньої «соціалістичної співдружності» збігаються. Об'єктивно їм не вигідно послаблювати Україну як свого природного союзника. Саме з таких позицій слід підходити до Закарпаття як органічної частини України, відкинувши проект «політичного русинства».

- <sup>1</sup> Кучабський В. Україна і Польща. Отверта відповідь польському консерватистові. – Л., 1933. – С. 205.
- <sup>2</sup> Липа Ю. Призначення України. – Нью-Йорк, 1953. – С. 74.
- <sup>3</sup> Кучабський В. Большевизм і сучасне завдання українського Заходу. Національно-полемічні замітки. – Л., 1925. – С. 112.
- <sup>4</sup> Шандор В. Закарпаття. Історично-правний нарис від IX ст. до 1920. – Нью-Йорк, 1992. – С. 5.
- <sup>5</sup> Франко І. Зібрання творів у 50 т. – К., 1976–1986. – Т. 46. – Кн. 2. – С. 312.
- <sup>6</sup> Там само.
- <sup>7</sup> Там само.
- <sup>8</sup> Там само. – С. 312, 313.
- <sup>9</sup> Ухвала Всенародних Зборів угорських українців 21 січня 1919 року // Політологія. Кінець XIX – перша половина XX ст. / Хрестоматія за ред. О. Семківа. – Л., 1996. – С. 770.
- <sup>10</sup> Там само.
- <sup>11</sup> Шандор В. Закарпаття... – С. 244.
- <sup>12</sup> Там само. – С. 206.
- <sup>13</sup> Там само. – С. 189.
- <sup>14</sup> Там само. – С. 238.
- <sup>15</sup> Мушинка М. Політичний русинізм на практиці // Республіканець. – 1992. – № 2. – С. 20.
- <sup>16</sup> Бача Ю. Русини – своєрідність проблеми і спекуляція нею // Республіканець. – 1992. – № 3. – С. 18.